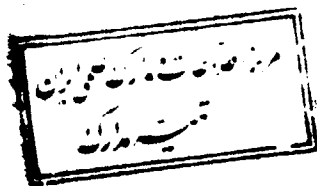

انگار نظری

۲۵۰۸۲

۲۰ / ۲ / ۱۳۷۸

دانشگاه قم

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی

وحدت و کثرت در فلسفه اسلامی

علی اکبر حائری موحد

استاد راهنما

آیة... انصاری شیرازی

استاد مشاور

حجة الاسلام احمد عابدی

2140/2

۲۵۰۱۲

تقدیم :

به پیشگاه مقدس و منور کریمه اهل بیت عصمت

و طهارت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام

تقدیر و تشکر

از ارشادات و زحمات بی شائبه اساتید محترم آیه الله انصاری شیرازی و همة الاسلام امد عابدی که بنده را در تدوین این رساله مساعدت و یاری نموده اند کمال تشکر و امتنان را دارم.

در اینجا بر خود لازم می دانم که از همة مسئولین و پرسنل محترم دانشکده و نیز از همکاری آقایان علی رضا احقاقی و امیر سبحانی موحد و مؤسسه کامپیوتری پایا، آقای محمدرضا مرّوت و همکاران قدردانی و سپاسگزاری نمایم.

چکیده مطالب رساله

به نام خدا

بحث وحدت و کثرت از جمله مباحثی است که از دیرباز مورد تتبع و تفحص بشر بوده است، زیرا در این مورد دو مسئله عمده، یعنی وحدت خالق و چگونگی ارتباط میان خالق یگانه و مخلوقات متکثر بررسی می شود.

مسئله وحدت و کثرت از طرف متکلمین، عرفا، مفسرین و فلاسفه مورد تحلیل قرار گرفته است که در این پایان نامه بیشتر به اقوال فلاسفه توجه شده است و همچنین با قید «فلسفه اسلامی» متعرض اقوال دیگر اندیشمندانی که در محدوده این قید نبوده اند، نشده است.

این رساله دارای یک مقدمه، دو بخش و یک خاتمه است. بدین منوال که مقدمه شامل تعریف چندی از اصطلاحات کلیدی و سیر تاریخی بحث فوق می باشد. بخش اول دارای دو فصل است. فصل اول مشتمل بر تعریف «وحدت و کثرت»، و فصل دوم مشتمل بر اقسام و مراتب «وحدت و کثرت» می باشد.

بخش دوم دارای دو فصل و یک نتیجه است. فصل اول مشتمل بر «هوهویت» و «حمل» است و فصل دوم شامل بیان «غیریت» و اقسام آن می باشد. و در نتیجه نحوه تمایز «وحدت و کثرت» ذکر شده است. و در آخر نیز تبعات بحث «وحدت و کثرت» را در سه قاعده فلسفی متذکر شده است.

در خاتمه از باب ختامه مسک به آیات و روایات تمسک جسته و نحوه بساطت و نفی ترکیب در حق تعالی را بیان نموده است.

واژه‌های کلیدی پایان نامه :

۱- اصالت الوجود.

- ۲- تشکیک وجود.
- ۳- حیثیات.
- ۴- واحد و أحد.
- ۵- «هو هویت» و «حمل».
- ۶- «غیریت» و «تقابل».
- ۷- تضاد.
- ۸- تناقض.
- ۹- تضایف.
- ۱۰- عدم و ملکه.
- ۱۱- نفس.
- ۱۲- تصور و تصدیق.
- ۱۳- وجود ذهنی و خارجی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	پیشگفتار
۱۴	مقدمه
۱۵	فصل اول - تعریف واژه‌های اساسی
۱۶	معنای لغوی واحد و کثیر
۱۷	تعریف حیثیات
۱۹	اصالت وجود
۱۹	وحدت وجود و کثرت موجود
۲۱	تشکیک
۲۳	فلسفه اسلامی چیست؟
۲۶	فصل دوم - سیر تاریخی بحث وحدت و کثرت
۲۷	طالس
۲۸	آناکسیمندرس
۲۹	آناکسیمنس
۳۰	کسنوفانس
۳۱	فیثاغورس
۳۲	هراکلیتس
۳۴	پارمنیدس
۳۶	زنون
۳۸	امپدکلس

۴۰	.....	آناکساگوراس
۴۲	.....	ارسطو
۴۴	.....	فلوطين
۴۷	.....	فارابی
۴۸	.....	ابن سینا
۵۰	.....	یحیی بن عدی
۵۱	.....	اخوان الصفاء
۵۳	.....	غزالی
۵۵	.....	شیخ اشراق
۵۷	.....	ابن عربی
۵۹	.....	بخش اول - تعریف و اقسام وحدت و کثرت
۶۰	.....	فصل اول - تعریف وحدت و کثرت
۶۴	.....	تعریف وحدت
۶۵	.....	تعریف کثرت
۶۹	.....	مساوقت وحدت و وجود
۷۲	.....	اشکال بر مساوقت وحدت و وجود
۷۳	.....	نقد صدرا (ره) بر قول ابن سینا (ره)
۷۴	.....	نقد حاجی (ره) بر قول ابن سینا (ره)
۷۵	.....	نقد علامه (ره) بر قول ابن سینا (ره)
۷۷	.....	مضاهات بین وحدت و وجود
۸۱	.....	تعریف ماهیت
۸۳	.....	زیادت وحدت بر ماهیت

۸۴	..... بساطت مشتق
۸۷	..... تحقق وحدت در خارج
۸۹	..... فصل دوم - اقسام وحدت
۹۰	..... تقسیم واحد از نظر ابن سینا (ره)
۹۳	..... تقسیم واحد از نظر خواجه نصیر الدین طوسی (ره)
۹۶	..... ملاک تقسیم
۹۹	..... تقسیم واحد از نظر صدرا المتألهین (ره)
۱۰۰	..... تقسیم واحد از نظر حاجی سبزواری (ره)
۱۰۲	..... تقسیم واحد از نظر علامه (ره)
۱۰۵	..... تقسیم واحد از نظر میرزا مهدی آشتیانی (ره)
۱۰۸	..... افضلیت اقسام واحد نسبت به هم
۱۰۸	..... خصوصیت واحد حقه حقیقه
۱۰۹	..... تفاوت وحدت حقه و وحدت بالعموم سعه وجودی
۱۱۰	..... فرق میان مرتبه احدیت و واحدیت
۱۱۳	..... شرح احدیت و واحدیت حق تعالی
۱۱۶	..... ایرادات وارد بر اقسام وحدت
۱۲۲	..... بخش دوم - لواحق وحدت و کثرت
۱۲۳	..... فصل اول - عارض وحدت
۱۲۴	..... هوویت
۱۲۹	..... اقسام حمل
۱۳۰	..... حمل اولی ذاتی
۱۳۳	..... حمل شایع صناعی

- ۱- حمل موافات و اشتقاقی ۱۳۴
- ۲- حمل بالصمیمه و بالضمیمه ۱۳۵
- ۳- حمل بتی و غیر بتی ۱۳۶
- ۴- هلیه بسیطه و مرکبه ۱۳۸
- ۵- حمل حقیقه و رقیقه ۱۴۱
- فصل دوم - لواحق کثرت ۱۴۳
- غیریت ۱۴۴
- اقسام تقابل ۱۴۸
- ۱- تقابل تناقض ۱۵۰
- ۲- تقابل عدم و ملکه ۱۵۶
- ۳- تقابل تضایف ۱۵۷
- ۴- تقابل تضاد ۱۶۰
- تمانع وحدت و کثرت ۱۶۸
- تبعات بحث و وحدت و کثرت ۱۷۵
- فائمه ۱۸۷
- واحد و أحد از نظر قرآن کریم ۱۸۶
- واحد و أحد از نظر روایات ۱۹۳
- فهرست کتب ۲۰۰
- چکیده مطالب رساله به زبان لاتین ۲۰۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار

بحث وحدت و کثرت ریشه در تاریخ اندیشه و تفکر آدمی دارد از آنجا که خود را محتاج می دانسته گاهی به امور غیر طبیعی تمسک می جست و گاهی به امور طبیعی در کل بدنبال تکیه گاهی بوده است در این راستا آنانی که امور غیر طبیعی را در عالم ماده مؤثر می دانسته اند خود به دو قسم کلی تقسیم می شده اند گروهی قائل به یک موجود قادر مطلق بودند که آنها را موحدان می خوانند و گروهی دیگر قائل به چند موجود قادر و مؤثر در عالم بودند و آنها را چند خدایی یا کثرت گرایان می خوانند.

و همینطور در تشکیل عالم نیز برخی معتقد بودند که ماده المواد عالم امری است واحد و برخی دیگر قائل بودند که ماده المواد عالم امور متکثر است. خلاصه آنکه وحدت انگاری یا کثرت انگاری در تفکر آدمیان از روزگاران گذشته ریشه دار می باشد.

اما رسالت این پایان نامه وحدت و کثرت در وجود و شئون وجود می باشد، با توجه به این امر که وجود را موضوع فلسفه دانسته و آنرا امر بديهی قلمداد نموده، لاجرم در همین راستا. وحدت خداوندی و همچنین وحدت اشیاء مورد بحث و تتبع قرار می گیرد.

لکن در طول همین هدف کلی، اهداف جزئی مثل چگونگی وحدت نفس در میان قوا، یا نحوه وحدت در قاعده الواحد و بیان واحد است و احدیت حق تعالی از دیدگاه قرآن و روایات رابدنبال دارد.

اما همانطور که از عنوان پایان نامه برمی آید وحدت و کثرت در فلسفه اسلامی مورد بحث قرار گرفته و نظرات فلاسفه غرب یا غیره مورد تحلیل واقع نشده که بررسی آن خود می تواند عنوان پایان نامه ای دیگر قرار گیرد. و همینطور نظرات عرفا، مفسرین و متکلمین نیز بعنوان بحثهای حاشیه ای ذکر شده و به نقد و تحلیل آنها پرداخته نشده است که آن هم خارج از عنوان

پایان نامه بوده است .

همینطور بحث از توحید و اثبات وحدانیت حق تعالی نیز چون خارج از اهداف این عنوان بوده نگارنده متذکر آن نشده است .

در بدو امر مقدمه‌ای عرضه شده است که شامل دو قسمت می‌باشد - در بخش نخست آن ، واژه‌های مورد نیاز و همچنین مبادی‌های رساله تعریف و تشریح شده است و در بخش دوم آن سیر تاریخی بحث بنحو مکفی از دید فلاسفه یونان (طالس تا فلوطین) و همچنین از نظرگاه‌های اندیشمندان مسلمان آورده شده است .

بخش اول رساله نیز دارای دو فصل است که در فصل اول به تعریف «وحدت و کثرت» و بذیهی بودن آن^{آن} و همچنین به این امر که وحدت و کثرت از شئون وجود است نه ماهیت اشاره شده است .

در فصل دوم ، اقسام وحدت و کثرت از دیدگاه اندیشمندان طی جداولی عرضه شده و هر یک از آن جدولها مورد نقد و شرح قرار گرفته است و در پایان مراتب وحدت و کثرت نیز بیان شده است .

بخش دوم شامل ابحاث ذیل است فصل اول پیرامون «هوهویت» یا «این همانی» سخن گفته شده و در آخر رابطه آن با حمل و همچنین اقسام حمل ذکر شده است .

فصل دوم پیرامون «غیریت» یا «این نه آنی» بحث شده و یکی از اقسام غیریت یعنی «تقابل» مورد تحلیل واقع شده و اقسام آنرا ذکر نموده است .

در آخر نحوه تمانع وحدت و کثرت که هدف اصلی این بخش بوده ، آورده شده و در پایان تبعات بحث وحدت و کثرت را در سه قاعده فلسفی شرح داده شده است .

در خاتمه نحوه بساطت حق تعالی یعنی مراتب احدیت و واحدیت او را از نظرگاه قرآن و روایات متبرکاً متذکر شده است .

روش تحقیق:

شیوه تحقیق در این رساله، بطور غالب تحلیل و بررسی اقوال و بیان ایراد و اشکالات و ارد بر هر قولی بوده است و تجزیه و تحلیل مطالب تقریباً بر سیاق براهین فلسفی استوار است و حتی المقدور سعی شده در بیان اقوال به متون اصلی مراجعه شود و آنجائیکه اقوال مطول بوده به اقتباس و تلخیص از آن بسنده شده و چنانچه متن عربی مهم و مختصر بوده ذکر شده است.

امیدست این تلاش ناچیز جرقه‌ای کوچک در راه تبیین بحث وحدت و کثرت در فلسفه اسلامی باشد و بهانه تحقیق و پژوهش هرچه بیشتر و بهتر را برای دانشوران و حقیقت‌جویان طریق کمال و معرفت هموار گرداند.

وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنۡ يَّشَاءُ

علی اکبر حائری موحد

بهمن ۱۳۷۶

مقدمه

فصل اول - تعریف واژه‌های اساسی
فصل دوم - سیر تاریخی بحث وحدت و کثرت

فصل اول

تعریف واژه‌های اساسی